

ҳамкорлик қилиш зарур. Манфаатдор томонларни жалб қилиш ва уларнинг муаммоларини ҳал қилиш солиқ маъмуриятчилигига ишонч ва қўллаб-қувватлашни кучайтириши мумкин.

7. Фискал жавобгарлик. Фискал бошқарувни таъминлаш билан бирга солиқ маъмуриятчилигининг самарадорлигига ҳисса қўшиши мумкин.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, Ўзбекистонда солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш фискал барқарорликка эришиш ва иқтисодий ривожланиш учун жуда муҳим бўлган доимий йўлдир. Мажбурийликни қўллаб-қувватлаш, технологиялардан фойдаланиш, манфаатдор томонларни жалб қилиш ва солиқ сиёсатини доимий кўриб чиқиш билан уйғунлаштирган мувозанатли ёндашувни амалга ошириш орқали Ўзбекистон солиқ маъмуриятчилиги тизимини яхшилаши, натижада ўз фуқароларига фойда келтириши ва иқтисодий ўсишни рағбатлантириши мумкин. Бу саъй-ҳаракатларнинг муваффақияти нафақат кучли солиқ тизимини, балки бутун мамлакат фаровонлигини оширишга ҳам хизмат қилади.

АҚШ МИСОЛИДА ТАЪЛИМ КРЕДИТИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ

Расулов Акмал Абдунаимович

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети
Ҳузуридаги «Ўзбекистон иқтисодиётини
ривожлантиришнинг илмий асослари ва муаммолари»
илмий-тадқиқот маркази мустақил изланувчиси*

Бугунги кунда талабаларни ўқиш имкониятлари кенгаймоқда, шу билан биргаликда таълим олишнинг тўлов-контракти асосида таълим олувчиларнинг сафи ҳам кенгайиб бормоқда. Бу эса айрим имконияти чекланган талаба бўлишни истаган ёки талабалик даврини ўтказаётган йигит қизларимиз учун доим ҳам осон бўлмайди.

Халқаро амалиётда шундай фирklar ўчрайди, яъни “Талаба кредитлари ҳақидаги кенг тарқалган афсона шундан иборатки, улар фақат кам таъминланган оилалардан чиққан талабаларга тегишли. Таълим кредитлари кам таъминланган оилалардан бўлган фахрий талабалар учун жуда муҳим бўлсада, улар ўз фарзандларининг таълимини тўлашга қодир бўлган оилалар учун муҳим воқеа бўлиши мумкин. Улар сизнинг молиянгизни самарали тақсимлашга ёрдам беради. Бундан ташқари, улар бир қатор афзалликларга эга” [1]. Биз ушбу тадқиқотимизда таълим кредитини молиялаштиришнинг хорижий мамлакатлардаги тажрибасини ўрганишга бағишлаганмиз.

Бу борада ҳали мамлакатимизда янги фаолият эканлигини инобатга олиб, хорижий мамлакатларнинг тажрибасига суяниш ва бу мавзу доирасида олиб борилган тадқиқотларни ўрганиш лозим. Чет элда

талабалар кредити бўйича тадқиқотлар 50 йилдан ортиқ тарихга эга бўлиб, А.Зидерманнинг тадқиқотлари шуни кўрсатадики, кредит олий таълим учун ҳеч бўлмаганда назарий жиҳатдан мўл-кўл ёрдам бериши ва солиқ тўловчилар ва талабалар томонидан тақдим этилган фондни тўлдириши мумкин [2].

Биз таълим кредити бўйича хорижий мамлакатлар тажрибасини ўрганишни мақсад қилганмиз. Бунинг учун ривожланган мамлакатлар тажрибасига суяниш ва уларнинг тажрибаларини мамлакатмиз тажрибасида қўллаш, бизнингча, ижобий аҳамият касб этади.

АҚШда олий маълумотга эга бўлган миллионлаб одамларга сезиларли таъсир кўрсатадиган талабалар кредитини молиялаштиришнинг мураккаб ва кенг тизими мавжуд. АҚШнинг талабалар кредитини молиялаштириш тажрибасини бирма-бир кўриб чиқсак.

1. Федерал талабалар кредитлари: АҚШ ҳукумати талабаларга ўқишларини молиялаштиришда ёрдам бериш учун турли хил кредит дастурларини таклиф қилади. Ушбу кредитлар Таълим вазирлиги томонидан бошқарилади ва қуйидагиларни ўз ичига олади:

А). Тўғридан-тўғри субсидияланган кредитлар: Ушбу кредитлар молиявий эҳтиёжи кўрсатилган бакалавр талабалари учун мавжуд. Ҳукумат ушбу кредитлар бўйича фоизларни қарз олувчи мактабда ўқиётганда ёки кечиктириш даврида тўлайди.

Б). Тўғридан-тўғри субсидиясиз кредитлар: Ушбу кредитлар ҳам бакалавр, ҳам магистратура талабалари учун мавжуд ва молиявий эҳтиёжни кўрсатишни талаб қилмайди. Ушбу кредитлар бўйича фоизлар улар берилган пайтдан бошлаб ҳисобланади.

С). Тўғридан-тўғри PLUS кредитлари: Ушбу кредитлар аспирантлар ва бакалавр талабаларининг ота-оналари учун мавжуд. Улар кредит текширувини талаб қилади ва бошқа олинган молиявий ёрдамни ҳисобга олмаганда қатнашиш харажатларини қоплаши мумкин.

2. Хусусий талабалар кредитлари: Банклар ва молия институтлари каби хусусий кредиторлар ҳам талаба кредитларини таклиф қилишади. Хусусий талабалар кредитлари ҳар хил фоиз ставкалари, тўлов шартлари ва мувофиқлик талабларига эга. Ушбу кредитлар кўпинча кредит текширувини талаб қилади ва федерал кредитларга нисбатан юқори фоиз ставкаларига эга бўлиши мумкин.

3. Федерал талабалар ёрдамига бепул ариза (Free Application for Federal Student Aid - FAFSA): Федерал талаба кредитлари ва бошқа кўплаб молиявий ёрдам шаклларида фойдаланиш учун АҚШдаги талабалар FAFSAни тўлдиришлари керак. FAFSA талабанинг молиявий эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда федерал грантлар, иш ўқиш дастурлари ва субсидияланган кредитлар олиш ҳуқуқини белгилайди.

АҚШда федерал талаба кредитлари одатда қарз олувчиларга турли хил тўлов вариантларини таклиф қилади. Буларга маълум муддат давомида белгиланган ойлик тўловлар билан стандарт тўлов режалари, тўловларни

қарз олувчининг даромадига қараб тартибга солувчи даромадга асосланган тўлов режалари ва тўлов муддатини узайтириш имконини берувчи кенгайтирилган тўлов режалари киради.

АҚШда муайян вазиятларда қарз олувчиларга ёрдам бериш учун маълум кредитлардан воз кечиш ва тўлаш дастурлари мавжуд. Буларга давлат хизматининг малакали ишларида ишлайдиган шахслар учун Давлат хизматлари кредитидан воз кечиш (Public Service Loan Forgiveness - PSLF), кам таъминланган мактаблардаги муносиб ўқитувчилар учун ўқитувчилар кредитидан воз кечиш ва оғир ногиронлиги бўлган қарз олувчилар учун умумий ва доимий ногиронлик (Total and Permanent Disability - TPD) киради.

Қарз олувчилар тўлов жараёнини бошқариш ва қарз олувчиларга ёрдам кўрсатиш учун жавобгардир. Улар тўловларни йиғиш, қайтариш бўйича кўрсатмаларни таклиф қилиш ва қарз олувчининг муаммоларини ҳал қилиш каби вазифаларни бажаради. Қарз олувчилар ўзларининг талаба кредитлари бўйича маълумот ва ёрдам олиш учун ўзларининг кредит хизматларига мурожаат қилишлари мумкин.

АҚШ талаба кредитлари бўйича қарзларнинг ошиши муаммоси билан курашмоқда. Ўқиш ва тўловлар нархининг ошиши, кредитлар бўйича ҳисобланган фоизлар кўплаб битирувчилар учун катта қарз юкига олиб келди. Бу талабалар кредити ислоҳоти ва олий таълимни янада арзонроқ қилиш стратегиялари атрофида муҳокамаларга сабаб бўлди [3].

АҚШдаги талабалар талаба кредитини олишдан олдин ўз имкониятларини яхшилаб ўрганишлари ва кўриб чиқишлари муҳим. Улар федерал кредит дастурлари, стипендиялар ва грантларни ўрганишлари керак ва фақат керак бўлганда хусусий кредитларни кўриб чиқишлари керак. Қарз олиш шартлари, тўлаш имкониятлари ва потенциал молиявий оқибатларини тушуниш жуда муҳимдир. Таълим муассасаларидаги молиявий ёрдам бўлимларидан йўл-йўриқ сўраш ва studentaid.gov каби ишончли манбаларни кўриб чиқиш АҚШдаги талабалар кредитини молиялаштириш манзарасини бошқаришда қўшимча ёрдам бериши мумкин.

Турли ривожланган мамлакатларнинг таълим кредитларини молиялаштириш бўйича хорижий тажрибасидаги юқоридаги маълумотларга асосланиб, биз халқаро тажриба ҳақида умумий хулосалар чиқаришимиз мумкин:

- ✓ кўпгина мамлакатлар олий таълимнинг муҳимлигини тан оладилар ва ҳукумат томонидан қўллаб-қувватланадиган таълим кредитлари дастурларини тақдим этадилар. Ушбу дастурлар паст фоизли кредитлар, мослашувчан тўлов шартлари ва турли хил тўловларни қайтариш имкониятларини таклиф қилиш орқали таълимни янада қулайроқ қилишга қаратилган;

- ✓ бир неча мамлакатларда қарз олувчилар ўқишни тугатгандан сўнг ва даромадлари маълум чегарага етганда ўз кредитларини тўлашни бошлайдиган даромадга боғлиқ тўлов тизимини жорий қилади. Бундай

ёндашув кредитни қайтариш қарз олувчининг тўлов қобилиятига асосланишини таъминлайди, бу эса битирувчилар учун молиявий стрессни камайтиради;

✓ кредитларга қўшимча равишда, кўплаб мамлакатлар талабаларга ўз таълимини молиялаштиришда ёрдам бериш учун стипендиялар, грантлар ва ўқиш тўловларидан воз кечишни таклиф қилади. Ушбу молиявий ёрдам имкониятлари таълимнинг умумий харажатларини камайтиришга ва кредит олиш юкини енгиллаштиришга ёрдам беради;

✓ молиявий қийинчиликларга дуч келган қарз олувчиларга ёрдам бериш учун кредитларни қайтариш бўйича ёрдам дастурларини амалга оширдилар. Ушбу дастурлар вақтинчалик кечиктириш, тўловларни қисқартириш ёки тўловни узайтириш муддатларини таклиф қилиши мумкин, бу эса қийин пайтларда қарз олувчиларга ёрдам беради;

✓ ҳукуматлар ва таълим муассасалари молиявий саводхонлик бўйича таълимга урғу беради ва талабаларга молиявий қарорлар қабул қилишда ёрдам бериш учун ресурсларни тақдим этади. Молиявий саводхонлик ташаббуслари талабаларни кредитларни масъулият билан бошқариш ва молиявий келажагини режалаштириш учун зарур билим ва кўникмалар билан таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. <https://www.edufund.in/blog/are-education-loans-a-good-idea>
2. Ziderman, A., "Financing student loans in Thailand: revolving fund or open-ended commitment?". *Economics of Education Review*, vol. 21, pp.367-380, April 2002.
3. U.S. Department of Education - Federal Student Aid. (n.d.). Student Loans. Retrieved from <https://studentaid.gov/>

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ МОДЕЛЛАРИ

Содиқов Нариманжан Собирович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети
ҳузуридаги «Ўзбекистон иқтисодиётини
ривожлантиришнинг илмий асослари ва
муаммолари» илмий-тадқиқот маркази

Анъанавий молиялаштириш моделлари, биринчи навбатда, давлат ажратмалари ва ўқув тўловларига таянади, кўпинча касбий таълимнинг хилма-хил ва ўзгарувчан эҳтиёжларини қондиришда етишмайди. Таълим технология тараққиёти, жаҳон иқтисодиётидаги ўзгаришлар ва иш берувчилар талабларининг ўзгариши билан ўзгариб борар экан, инновацион молиялаштириш ёндашувлари молиялаштиришдаги бўшлиқни бартараф этишнинг потенциал ечимлари сифатида машҳур бўлиб бормоқда.